

МЕДІАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ

Н.В. Дараганова

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного та господарського права

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Традиційно в Україні склалося те, що вирішення індивідуальних трудових спорів здійснюється або комісією по трудових спорах (КТС) або в судовому порядку. Однак здійснення правової реформи в країні ставить на сьогодні на порядок денний актуальним й залучення нових процедур для вирішення трудових спорів. Зважаючи на світовий досвід вирішення спорів шляхом проведення процедури медіації, вважаємо за доцільне розглянути в межах цієї статті основні положення щодо медіації та питань застосування медіації як одного із альтернативних способів вирішення індивідуальних трудових спорів.

Актуальність цього дослідження посилюється й тим фактом, що запровадження в Україні процедури медіації при вирішенні трудових спорів залишилося поза увагою вчених-юристів. Крім того, брак інформації про можливість розв'язання трудових спорів за допомогою медіаційних процедур певною мірою сприяє затягуванню запровадження інституту примирення (медіації) у національній системі трудового права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання медіації досі є мало-дослідженим вченими-юристами, зокрема й українськими науковцями. Мають місце поодинокі публіцистичні статті Т.М. Худякової, І. Терещенко, Алеша Залара та ін. та окремі наукові дослідження, в яких науковці опосередковано торкаються цієї проблеми, наприклад, праці О.П. Євсєєва [1] та О.В. Федькович [2].

Мета статті. Враховуючи вищезазначене, вважаємо своєчасним та актуальним розгляд основних науково-теоретичних положень щодо запровадження в Україні процедури медіації при вирішенні індивідуальних трудових спорів.

Основні результати дослідження. За останній час в нашій державі все більше інформації з'являється про медіацію (відновне правосуддя), яка має достатньо поширену практику застосування в західних країнах та викликає всезростаючий інтерес громадськості України. І, хоча на думку деяких фахівців, медіація в Україні поки що є «явищем малознайомим та загадковим» [3], проте вона поступово набирає темпи та популярність.

Традиційно медіацію зараховують до способів альтернативного вирішення спорів (прямий переклад з англійської мови – «Alternative Dispute Resolution» – «альтернативне вирішення спору», скорочено ADR). У західних країнах медіація

сприймається як альтернатива державному та арбітражному (третейському) судочинству, тоді як в Україні медіацію фахівці в галузі права сприймають досить неоднозначно. Одні вбачають у медіації довгоочікувану панацею, яка здатна розвантажити українську судову систему та допомогти мирним шляхом розв'язати більшість конфліктів, інші ж вважають, що це красива, але абсолютно непотрібна в наших умовах казка [4].

Саме слово «медіація» прийшло до нас з латинської мови (*mediatio*) і означає посередництво. У міжнародному праві медіація означає посередництво третьої, незаінтересованої держави в міжнародному спорі суб'єктів міжнародного права; у приватному праві – це один із альтернативних (позасудових) методів вирішення конфліктів, згідно з яким незаінтересований посередник (медіатор) допомагає сторонам досягнути шляхом переговорів добровільної та взаємовигідної угоди [5, с. 610].

Отже, в процесі застосування медіації при вирішенні індивідуального трудового спору беруть участь як дві сторони спору (роботодавець та найманий працівник), так і «медіатор» – нейтральний, незаінтересований посередник, основним завданням якого є допомога сторонам трудового спору шляхом переговорів вийти із глухого кута та досягнути взаєморозуміння й вигідної для обох сторін угоди.

Медіація, в сучасному її розумінні, почала розвиватися у другій половині ХХ ст. насамперед у країнах англосаксонської системи права – США, Австралії, Великій Британії, пізніше вона поступово почала поширюватися і в інших країнах. Перші спроби застосування медіації, як правило, мали місце лише при вирішенні спорів, що виникали у сфері родинних, сімейних стосунків. Згодом медіація отримала визнання і при вирішенні більш широкого кола спорів, починаючи від сімейних конфліктів й закінчуючи складними багатосторонніми конфліктами у комерційній та публічній сфері [6].

Питанню примирних процедур присвячена ціла низка міжнародних актів, зокрема, Основоположного рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 р. «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/ЈНА), Рекомендації № R (99) 19 «Про посередництво в кримінальних справах» від 15 вересня 1999 р., Резолюції Економічної та Соціальної Ради ООН «Основні принципи застосування програм відновного правосуддя в кримінальних справах» (Економічна і соціальна Рада ООН, 24 липня 2002 р.), Рекомендації 20 (2003) Комітету Міністрів Ради Європи Державам-членам щодо нових способів роботи із злочинністю неповнолітніх та ролі правосуддя у справах неповнолітніх, Рекомендації Ради Європи «Про медіацію в цивільних справах» R № (2002) 10, Рекомендації Ради Європи «Про сімейну медіацію» R № (98) 1, Директиви 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах» [7].

В Україні медіація прийшла вже як напрацьована технологія вирішення спорів у середині 90-х років. Так, у 1997 р. в Одесі вперше в СНД медіацію було застосовано в рамках цивільного судочинства. Громадськими «Групами медіації» Донецька, Луганська, Одеси, Києва, Криму, Харкова медіація апробувалася в різних сферах – у трудових, сімейних, цивільних спорах [8].

Зважаючи на світовий досвід вирішення спорів шляхом проведення процедури медіації, на міжнародній конференції, присвяченій медіації (пройшла

19 листопада 2009 р. у Гаазі 9), одним із ключових питань постало питання вже не про переваги медіації порівняно з іншими способами вирішення спорів, а про те, щоб з альтернативного способу вирішення спорів медіація трансформувалася на звичайний спосіб вирішення спорів.

У контексті вирішення індивідуальних трудових спорів слід зазначити, що на сьогодні незважаючи на те, що у ст. 224 КЗпП комісія по трудовим спорам (КТС) і досі зазначена як обов'язковий первинний орган по розгляду індивідуальних трудових спорів, що виникають на підприємствах, в установах, організаціях (за винятком трудових спорів деяких категорій працівників), основним органом по розгляду зазначеної категорії спорів в Україні є суд – у силу різних обставин, КТС не завжди справляються з функцією ефективного органу досудового розгляду індивідуальних трудових спорів. Цьому є декілька причин: по-перше, значна частина трудових спорів підлягає розгляду тільки в судах; по-друге, у багатьох організаціях КТС взагалі не створені – як через відсутність ініціативи з боку працівників і (або) роботодавця, так і через малу чисельність найманих працівників підприємства; по-третє, слід також брати до уваги і той факт, що покладення на власника або уповноваженого ним органу обов'язку щодо організаційно-технічного забезпечення КТС (надання обладнаного приміщення, друкарської та іншої техніки, необхідної літератури, організація діловодства, облік та зберігання заяв працівників і справ, підготовка та видача копій рішень тощо), що передбачено ст. 223 КЗпП, навряд чи стимулює власника до створення КТС на своєму підприємстві; по-четверте, має місце й недостатня компетентність членів КТС, які не завжди можуть розібратися у складних питаннях чинного законодавства, зокрема й через недостатню юридичну підготовку цих осіб, через відсутність у них відповідного досвіду тощо; по-п'яте, прийняті КТС рішення нерідко не виконуються роботодавцем добровільно, оскільки КТС не є для роботодавця дійсно авторитетним органом. Отже, зазначені фактори суттєво впливають на ефективність діяльності КТС, і навряд чи сьогодні можна дійсно вважати, що КТС в Україні є реальним органом досудового розгляду індивідуальних трудових спорів, який здатний звільнити суди від розгляду значної частини трудових справ.

При цьому нині в Україні вже існує підґрунтя для запровадження й іншого способу вирішення індивідуальних трудових спорів, альтернативного як КТС, так і судовому розгляду – медіації.

На користь запровадження в нашій країні медіаційною процедури при вирішення індивідуальних трудових спорів засвідчує цілий комплекс різних факторів, основні з яких, вважаємо, зводяться до таких:

- при вирішенні індивідуального трудового спору за допомогою медіації посередник (медіатор) є нейтральною третьою особою, головна функція якого – сприяння та забезпечення переговорів між сторонами, допомога сторонам у визначенні різних способів вирішення спору між ними, зокрема й тих, які сторони трудового спору самостійно ще не застосовували;

- сторони індивідуального трудового спору беруть участь у медіації добровільно як під час прийняття рішення про медіацію, так і в процесі її проведення та досягнення домовленостей і виконання рішень;

- кожній зі сторін спору надається право самостійно обрати медіатора (з реєстру незалежних медіаторів, наприклад, Українського Центру Медіації або

Українського центру Примирення). Обраний медіатор зобов'язаний повідомити інформацію про наявність будь-якої особистої чи фінансової зацікавленості у результаті медіації або про наявність будь-яких інших відомих йому обставин, що можуть призвести до конфлікту інтересів у медіації;

- важливим чинником, що свідчить на користь запровадження процедури медіації при вирішенні індивідуальних трудових спорів є приватний характер медіації. Розгляд справ у всіх судах проводиться відкрито, за винятків випадків, коли законодавством допускається закритий судовий розгляд, тоді як одним із принципів медіації є конфіденційність, що дозволяє вирішити індивідуальний трудовий спір приватно, без відкриття широкій громадськості інформації як щодо предмета спору, так і щодо всіх інших питань, пов'язаних з вирішенням цього спору;

- розгляд індивідуального трудового спору за медіаційною процедурою є більш простим, отже, і більш зручним для сторін трудового спору, ніж коли цей розгляд здійснюється у суді;

- оскільки медіація може бути застосована вже на ранній стадії спору, то його врегулювання відбувається значно швидше, ніж у суді;

- при медіації має місце скорочення витрат сторін, іноді достатньо значних, за рахунок відсутності судових витрат;

- процедуру медіації можна застосувати як до судового розгляду, так і під час судового провадження по справі;

- медіація може бути перервана або припинена у будь-який час за ініціативи будь-кого з учасників медіації;

- практика вирішення спорів за допомогою медіаційних процедур в інших країнах доводить, що медіація збільшує вірогідність збереження нормальних стосунків між сторонами індивідуального трудового спору й після його розв'язання;

- після прийняття сторонами індивідуального трудового спору взаємовигідного рішення, сторони без затримок, без втручання виконавчої служби виконують прийняте ними самими узгоджене рішення;

- широке застосування при вирішенні індивідуального трудового спору медіаційною процедури сприятиме реальному розвантаженню судів від значної кількості справ, що виникають із трудових відносин.

Є й інші чинники на користь запровадження процедури медіації при вирішенні трудових спорів в Україні.

Однак, незважаючи на всі зазначені переваги, на сьогодні в Україні медіація у сфері трудового права не набула розповсюдження. Питання ж про трансформування медіації з альтернативного способу вирішення спорів на звичайний спосіб їх вирішення нині можна розглядати лише у плані віддаленої перспективи.

Аналіз джерел дає підстави зробити висновок про наявність двох основних чинників, які, на нашу думку, перешкоджають впровадженню процедури медіації при вирішенні трудових спорів в Україні. До зазначених факторів, слід віднести: по-перше, майже повну відсутність належної національної законодавчої бази з питань медіації. І, хоча на розширеному засіданні колегії Мін'юсту було зазначено, що задля вдосконалення механізмів примирення сторін у кримінальних, цивільних та господарських справах, розв'язання проблем щодо відшкодування моральної і матеріальної шкоди Мін'юстом було розроблено проекти законів про запровадження процедури медіації у процесуальному за-

конодавстві (підкреслимо, що за розрахунками спеціалістів, запровадження процедури медіації сприятиме розвантаженню судів від розгляду, як мінімум, 100 тисяч справ на рік) [7]. Однак вищезгадані документи існують лише у вигляді законопроектів.

Із чинних національних актів, нормами яких регулюються певні положення щодо медіації, слід відмітити Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалену Указом Президента України від 10 травня 2006 р. [10] та Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. Так, зазначеною Концепцією встановлено, що з метою розвантаження судів потрібно розвивати альтернативні (позасудові) способи врегулювання спорів, а також створювати умови для стимулювання дешевших і менш формалізованих способів їх врегулювання. Зокрема, це стосується і медіації як діяльності професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками. У Концепції також зазначено, що медіація потребує як наукового обґрунтування, так і практичного втілення. Згідно вимог Кримінального кодексу України допускається звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45) та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46).

В інших же документах, які стосуються запровадження медіації в Україні застосовані лише загальні фрази на кшталт: «сприяти вдосконаленню альтернативних (позасудових) способів врегулювання спорів, у тому числі, інституту третейських судів та процедури медіації», чи «вивчення досвіду іноземних держав..., практики застосування процедури медіації...» [11] і т.п., що не впливає на реальне запровадження цієї процедури в Україні.

По-друге, до факторів, які заважають впровадженню процедури медіації при вирішенні індивідуальних трудових спорів в Україні, слід віднести й відсутність у широкого кола громадськості достатньої інформації про медіацію як спосіб розв'язання цих спорів. Про наявність зазначеної проблеми засвідчує аналіз сучасних наукових та періодичних джерел. Зокрема, експерт-радник Ради Європи, Міністр юстиції Республіки Словенія Алеш Залар вважає, що для стимулювання інтересу широкого загалу населення дуже важливо донести до нього інформацію про процес медіації й про його вигоди. Такі методи й засоби комунікації, як «заходи з особливого приводу» (дні відкритих дверей у судах, тижні медіації, навчальні медіаційні процеси), в Україні майже не використовуються. У судах немає інформаційно-довідкових відділів або бюро з питань медіації, відповідальних за надання інформації широкій публіці. Потенціал для подальшого розвитку медіації існує й у сфері правової допомоги, що в Україні доки не сформовано. Наприклад, у багатьох європейських країнах особи, які звертаються за правовою допомогою, отримують не лише інформацію про медіацію, але й мають право на допомогу адвоката, який за державний кошт представляє цю сторону на засіданнях медіації. Натомість в Україні, окрім брошур про медіацію, випущених деякими неурядовими організаціями, інших інформаційно-рекламних матеріалів не існує. Одиначні є й заходи комунікативного характеру (семінари, зустрічі, конференції), на яких висвітлюються питання, пов'язані із застосуванням медіації [12, с. 52-53].

До того ж, на нашу думку, існує тісний взаємозв'язок між відсутністю у широкого кола громадськості достатньої інформації про медіацію як спосіб розв'язання спорів, зокрема й трудових, та відсутністю належної національної законодавчої бази з питань медіації в Україні – на сьогодні немає тої критичної маси зацікавлених осіб, яка спонукала б законодавця до вирішення на законодавчому рівні цієї проблеми.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що в західних країнах медіація вже отримала визнання при вирішенні широкого кола спорів, починаючи від сімейних конфліктів й закінчуючи складними багатосторонніми конфліктами у комерційній та публічній сфері.

На користь запровадження медіації при вирішенні індивідуальних трудових спорів засвідчують різні факти, а саме: при вирішенні індивідуального трудового спору за допомогою медіації посередник (медіатор) є нейтральною третьою особою, головна функція якого – сприяння та забезпечення переговорів між сторонами, допомога сторонам у визначенні різних способів вирішення спору між ними, зокрема й тих, які сторони трудового спору самостійно ще не застосовували; сторони індивідуального трудового спору беруть участь у медіації добровільно – як під час прийняття рішення про медіацію, так і в процесі її проведення та досягнення домовленостей і виконання рішень; кожній зі сторін спору надається право самостійно обрати медіатора; приватний характер медіації, одним із принципів якої є конфіденційність; розгляд індивідуального трудового спору за медіаційною процедурою є більш простим, отже, і більш зручним для сторін трудового спору, ніж коли цей розгляд здійснюється у суді; врегулювання спору відбувається значно швидше, ніж у суді; має місце скорочення витрат сторін, іноді достатньо значних, за рахунок відсутності судових витрат; медіація може бути перервана або припинена у будь-який час за ініціативи будь-кого з учасників медіації; широке застосування при вирішенні індивідуального трудового спору медіаційної процедури сприятиме реальному розвантаженню судів від значної кількості справ, що виникають із трудових відносин тощо.

Проте на сьогодні наявні системно пов'язані одна з одною перешкоди щодо запровадження процедури медіації при вирішенні трудових спорів в Україні – майже повна відсутність належної національної законодавчої бази з питань медіації та відсутність у широкого кола громадськості достатньої інформації про медіацію як спосіб вирішення зазначеної категорії спорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євсєєв О. П. Процедури в конституційному праві України : дис... к.ю.н. : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / О. П. Євсєєв. – Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 19 с.

2. Федькович О. В. Роль органів юстиції в організації та забезпеченні функціонування системи правосуддя : дис... к.ю.н.: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / О. В. Федькович. – Академії адвокатури України. – К., 2007. – 19 с.

3. Худякова Т. М. От ненависти – к счастью... 01.06.2009 : [Електронний ресурс] / Т. М. Худякова / Режим доступу до документа : http://ukrmediation.com.ua/ua/useful_information/articles/?pid=741.

4. Медиация : сущность и технология [Електронний ресурс] / контора нотариуса Ралько Василя Васильевича / Режим доступу до документа : http://www.ralko.ru/articles/?id_article=31&id_page=4.

5. Максимова С. В. Медіація / С. В. Максимова // Юридична енциклопедія : том 3 : К-М / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – Т. 3. – С. 610.

6. Медиация в мире [Електронний ресурс] / Центр медиации и права / Режим доступу до документа : <http://mediacia.com/medworld.htm>.

7. Сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс] : / Міністерство юстиції України. – Режим доступу до документа : <http://www.minjust.gov.ua>.

8. Терещенко І. У конфлікті ви не самотні, або що таке медіація / Терещенко Інна // Дзеркало тижня. – № 40 (719). – 25 жовтня 2008 р. / Режим доступу : <http://www.dt.ua/3000/3050/64466/>.

9. Медиация в руках судьи [Електронний ресурс] / Центр медиации и права : 19 листопада 2009 р. / Режим доступу : <http://www.mediacia.com/newsout.php?id=60>.

10. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [Електронний ресурс] : [схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 / Президент України. – Режим доступу до документа : <http://www.president.gov.ua/documents/4333.html>.

11. Річна національна програма на 2010 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору [Електронний ресурс] : затверджена Указом Президента України від 03.02.2010 № 92/2010 / ВРУ; Заходи щодо усунення можливостей подання до України позовів у закордонні юрисдикційні органи та підвищення ефективності захисту прав та інтересів України під час розгляду справ у цих органах [Електронний ресурс] : затверджені розпорядженням КМУ від 16.09.2003 № 569-р / КМУ. – Режим доступу до документів : <http://www.rada.gov.ua>.

12. Алеш Залар. Кампанія з інформування громадськості про медіацію в Україні / Алеш Залар // Відновне правосуддя в Україні. – 2008. – № 4. – С. 52-53.

Дараганова Н.В. Медіація як один із альтернативних способів вирішення індивідуальних трудових спорів

У статті автором розглянуті основні фактори, що засвідчують на користь застосування медіації як альтернативного способу вирішення індивідуальних трудових спорів. Установлені основні чинники, які перешкоджають впровадженню медіації в Україні.

Ключові слова: медіація, трудове право, трудові спори.

Дараганова Н.В. Медиация как один из альтернативных способов разрешения индивидуальных трудовых споров

В статье автором рассмотрены основные факторы, которые свидетельствуют о пользе применения медиации как альтернативного способа разрешения индивидуальных трудовых споров. Установлены основные причины, которые препятствуют введению медиации в Украине.

Ключевые слова: медиация, трудовое право, трудовые споры.

N. V. Daraganova. Mediation as an alternative to resolve individual labour disputes

The author analyses the basic reasons in favour of mediation as an alternative method to resolve individual labour disputes. The key factors hindering implementation of mediation in Ukraine are identified.

Key words: mediation, labour law, labour disputes.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2011.